

SEKSISTÄ SUKUPUOLEEN

EROON SEKSISTÄ POHJOISMAISITTAIN
ELI FOUCAULT-KÄÄNNÖSTEN POLITIIKKA

Foucault'n *Seksuaalisuuden historian* keskeinen sana *sexe* voi ranskassa tarkoittaa eri asioita, muun muassa seksiä ja sukupuolta. Teosten englanninnoksissa vastaavan termin valinnasta ei ole muodostunut ongelmaa kuten suomessa, ruotsissa ja saksassa, joissa on erikseen "sukupuoli" ja "seksi", *kön* ja *sex*, *Geschlecht* ja *Sex*. Teossarjan ensimmäisen osan saksalaiset kääntäjät Ulrich Raulff ja Walter Seitter käyttävät Foucault'n *sexen* kohdalla sanaa *Sex* harkitsemattaakaan tässä yhteydessä vaihtoehdoksi sanaa *Geschlecht*. Saksannosta luettaessa on siksi ilmeistä, että Foucault ei ensimmäisessä osassa juuri mainitse sukupuolta, mutta puhuu sitäkin enemmän seksistä. Näin luen myös ranskankielisen alkutekstin sekä englanninnoksen. Kaikkien näiden tekstien mukaan seksistä puhuessaan Foucault ei viittaa lisääntymisen välineeseen vaan nautintoon. Toistuvat viittaukset seksiin, joka ei tuota hedelmää, saavat ajattelemaan seksiä kaikkena sinä monimuotoisena yksin tai yhdessä tekemisenä, joka mahdollisesti tuottaa seksuaalista nautintoa.

Olen pitkään ihmetellyt sitä aina välillä nimenomaan Suomessa kohtaamaani käsitystä, että Foucault olisi ensimmäisessä osassa puhunut olennaisesti sukupuolesta. Vasta hiljakkain tutustuttuani ruotsinnokseen, joka on peräisin jo vuodelta 1976, asia on alkanut valjeta minulle: varmaan moni Suomessa on lukenut ruotsinnosta, jossa ruotsintaja Britta Gröndahl on tehnyt omituisen ratkaisun ruotsintamalla *sexen* useimmiten sanalla *kön*, siis sukupuoleksi.

Uudessa suomennoksessa Kaisa Sivenius on ikävä kyllä jatkanut "pohjoismaista" tul-

kintalinjaa ja käyttänyt useimmiten käännöksessä *sexen* kohdalla sanaa sukupuoli. Suomennoksessa on paljon muita etuja: teksti on sujuvaa hyvää nykysuomea, kääntäjä uskaltaa ottaa kantaa, Foucault'n huumori, ironia ja tyyli on välittynyt paljon paremmin kuin yksinkertaistavassa ruotsinnoksessa, kuivahkossa saksannoksessa tai englanninnoksessa. Suomennoksessa ei myöskään ole kankeaa, oikeaa terminologiaa tavoittelevaa kompurakieltä, jota niin usein kohtaa, kun virheiden teon pelossa ei uskalleta sanoa asiaa suomeksi vaan tarraudutaan vierasperäisiin sanoihin. Reipas päätös *Sexen* kääntämisestä "sukupuoleksi" kuitenkin sulkee mielestäni pois aivan liian paljon lukemistapoja, ja siksi sitä on pakko arvostella. Se hämärtää ensinnäkin ajatuksen seksin torjumista ja tukahduttamista koskevasta hypoteesista (repressiohypoteesista), ja toiseksi, se peittää Foucault'n keskeiset ajatuskulut, jotka lähtevät hänen kysymyksistään homomiehenä ja sadoomasokistina eli aivan tiettyä hedelmää tuottamatonta seksiä harjoittavana henkilönä. Tämän yhteydessä tapahtuu jotakin, jota voisi sanoa Foucault'n tekstin heteroseksuaalistamiseksi. Siksi tulkinnasta nousee myös mielenkiintoisia seksuaalipoliittisia ja sukupuoliteoreettisia kysymyksiä.

SUKUPUOLI

1960-luvulla kirjoitetussa *Seksuaalisuuden historian* ensimmäisessä osassa repressiohypoteesista puhuessaan Foucault pilkkaa ennen kaikkea oman ikäpolvensa ajan kohtaista "seksuaalisuuden vapauttamisen projektia". Torjuttu ja tukahdutettu (repressio)

soitu) seksi näyttäytyi siviilisaation suurimpana taakkana, jonka vapauttamiseen liittyi suuria lupauksia: ehkä psykiatriset sairaudet lakkaavat, kun ihmisten annetaan vapaasti toteuttaa seksuaalisuuttaan; ehkä sodat vihdoinkin loppuvat, koska aggressiot kytkeytyvät seksiin.

Kun *sexe* käännetään "sukupuoleksi", koko ajatus hämärtyy. Esimerkki käännöksestä:

"Tällainen keskustelu sukupuolen modernista repressiosta antaa asiantuntevan vaikutelman, ja sitä on helppo käydä [...]. Ja sukupuolen aate – sen vapauden aate, mutta myös tietoisuus siitä ja oikeus puhua siitä – saadaankin kunniallisesti liitettyä poliittiseen aatteseen: sukupuoliin kirjoitetaan sisään tulevaisuuteen" (s. 13-14).

Mikä voisi olla tämä 1960-luvun Ranskassa kaikkien kannattama ja hyvää ennustava "sukupuolen vapauden aate" on mysteeri. Sen sijaan jos "sukupuoli" edellisessä korvataan "seksillä", niin näkyviin tulee "seksin aate", joka liittyy 60-lukulaiseen ajatukseen ei-tukahdetun, vapautetun seksin parantavasta voimasta.

Repressiohypoteesin esittäjien mukaan viktoriaanit tukahduttivat ja torjuivat seksin; käännöksessä puhutaan tämän sijaan siitä miten viktoriaanit tukahduttivat ja torjuivat sukupuolen. Tämä olisi kenen tahansa esittämänä outo historiallinen väite. Viktoriaanisessa maailmassa sukupuoli oli varmasti olennainen yhteiskuntaa järjestävä periaate, mutta käännöksen mukaan viktoriaanisesta ajasta sanotaan väitettävän, että sukupuolen hallitsemiseksi todellisuudessa on ollut välttämätöntä ensin supistaa

sen käyttöä kielessä, “rajoittaa sen vapaata kiertämistä puheessa ja ajaa se pois ns. asiakeskustelusta”. Moderni häveliäisyys onnistui varmistamaan “ettei se edes joutunut lausumaan koko sanaa” (s. 19).

Tämä kielletty sana ei varmastikaan ollut “sukupuoli” vaan “seksi”. Viktoriaanisesakin kielessä oli varmasti asiakielen mukaista puhua naisesta heikompana sukupuolena, tai henkilöstä sukupuolensa tyyppisenä edustajana ja niin edelleen. Ei kukaan 1960-luvulla väittänyt, että viktoriaanit olisivat puhdistaneet “sukupuoli”-sanan kielestä, sen sijaan he väittivät, että “seksi”-sanaa ei saanut mainita.

Sukupuoli-käännös saa siis Foucault'n referoiman historiallisen väitteen kuulostamaan omituiselta. Mielestäni vakavampaa kuitenkin on se, mitä se tekee Foucault'n omalle erityisen kiinnostuksen kohteelle eli seksille nautintona: se häivyttää monissa olennaisissa kohdissa nautintona käsitetyt, hedelmää tuottamattoman seksin pois näkyvistä teksteissä. Esimerkiksi aivan kirjan ensimmäisillä sivuilla Foucault'n kuvatessa repressiohypoteesin mukaista kuvaa viktoriaanista ajasta, tapahtuu seuraavaa: Suomenoksen mukaan “seksuaalisuus suljettiin huolellisesti pois näkyvistä: se sai hädän, ja avioliitto ja perhe asettuivat sen tilalle. Siitä tehtiin puhtaasti lisääntymisen väline, ja sukupuolesta vaiettiin. [...] Yhteiskunnassa ja jokaisen kodin sydämessä oli vain yksi hyväksyty mutta sitäkin hyödyllisempi ja hedelmällisempi paikka seksuaalisuudelle: vanhempien makuuhuone. Kaikki muu sai häipyä: asenteet ja hyvät tavat edellyttivät

ruumiin välttelemistä, ja sanojen sopivaisuusvaatimus siisti keskustelun. Jos hedelmättömyyttä taas tuotiin esiin liian vaativasti ja silmiinpistävästi, sekin leimattiin epänormaaliiksi ja siitä rangaistiin” (s. 11).

Kun “sukupuolesta” vaietaan ja puhutaan “hedelmättömyydestä”, mieleen tulevat varmasti ennen kaikkea pariskunnat, jotka eivät eivät onnistu saamaan lasta. Alkutekstissä tässä kohdin on: “Et le stérile, s'il [...]”, ja Foucault puhuu tässä tietenkin lempiteemastaan eli seksistä, jonka tuloksena ei ole hedelmää: homoseksuaalisesta seksistä, masturbaatiosta jne. Muissa kielissä “det ofruktsama” (“Och om det ofruktsama sticker upp och visar sig för mycket, klassas det som onormalt: det får ställning som sådant och bestraffas”) tai “das Unfruchtbare” käy päinsä, ja englannintaja on varmuuden vuoksi kääntänyt “sterile behavior”. (“And sterile behavior carried the taint of abnormality; if it insisted of making itself too visible, it would be designated accordingly and would have to pay the penalty.”) Hedelmää tuottamaton seksi häviää käännöksessä näkymättömiin kun sukupuolisuus ja sen mukana lisääntymisfunktio astuvat etualalle.

SUKUPUOLISUUS

Voi tietenkin kysyä eikö Foucault'n olisi pitänyt olla tyytyväinen seksin kaikkien kukkien kukkimisen luvasta, miksi hän pilkkaa seksin vapauttajia? Olennaista on, että Foucault ei koskaan hyväksynyt ajatusta siitä, että 1960-luvulla oltaisiin vapauttamassa jo alusta saakka eriytyneitä seksuaalisia haluja. Ajatus it-

sestä ja muista aivan erityisen, homoseksuaalisen (tai sadomasokistisen) halun tai vietin edustajina, oli hänestä harha. Foucault monimutkaiseksi huomattavasti ajatusta yksinkertaisesta “vapautumisesta”; hänen historiallinen oteensa näkee “vapautumiskeskustelun” vain ilmiselvänä jatkeena jo paljon pitempään vallinneelle “tiedontahdolle”, joka tuottaa eroja ja tekee mahdolliseksi erilaisia haluja. Tämä tiedontahto ja nimenomaan tieteellisesti käsitelty seksuaalisuus (ja siinä toimivat abstraktiot) on, Foucault'n muiden tieteenhistoriallisten töiden linjaa jatkaen, kiinnostuksen kohde *Seksuaalisuuden historian* ensimmäisessä osassa.

Kun puhe on nimenomaan tieteen parissa käsitellystä seksuaalisuudesta, niin Suomen “seksi” tuntuu ranskan *sexeen* nähden pinnalliselta ja konkreettiselta käsitteeltä samalla tavoin kuin *Sex* saksassa. Suomessa olemme sikäli paremmassa asemassa kuin tätä valittavat saksalaiset kääntäjät, että meillä “sukupuolesta” voi tehdä “sukupuolisuuden” jolloin saadaan vaihtoehto uudemmalle amerikanenglannista lainatulle seksitermille. Kaisa Sivenius onkin käyttänyt myös “sukupuolisuutta” melko usein *sexen* kohdalla, ja tämä toimii onnistuneesti ja tietenkin paljon paremmin kuin “sukupuoli”. “Sukupuolisuuden” suuri etu “seksiin” nähden on, että se on abstraktimpi. “Sukupuolisuudella” ja varsinkin “sukupuolielämällä” on kuitenkin myös haittoja: “sukupuolisuus” ja “sukupuolielämä” nimittäin viittaavat välittömästi kahteen sukupuoleen ja lisääntymiseen (“suku” ja “puoli”), jota *sexe* ei tee. Tämän lisäksi ne ovat van-

hahtavampia ilmaisuja kuin se kielenkäyttö, johon Foucault viittaa repressiohypoteesin esittäjillään. Ennen puhuttiin ”sukupuolielämän tutkijoista”, mutta 60-luvun diskurssissa varmasti ”seksitutkijoista”. En tunne tarkkaan termin käsitehistoriaa, mutta ”seksin” tulon niin suomalaisen kuin saksalaiseenkin sanastoon liittyy juuri Foucault’n taustana toimivaan 1960-luvun kulttuurivallankumoukseen. Paras käännösstrategia mielestäni olisikin ollut käyttää vaihdellen ”sukupuolisuutta” ja ”seksiä”, joihin suomen kieli antaa mahdollisuuden, aina Foucault’n tekstin kontekstista riippuen.

”Sukupuolisuutta” olisi kuitenkin ennen kaikkea pitänyt käyttää puhuttaessa siitä seksuaalisuuden diskurssin parissa muodostuneesta abstraktiosta ”sukupuolisuus”, johon Foucault teossarjan ensimmäisessä osassa vihjaa myös 1960-luvun seksi-puheen palautuvan. Tämän ajatuksen seuraamisen *sexen* kääntäminen sukupuoleksi tekee myös vaikeaksi. Kun Foucault puhuu siitä, miten sukupuolisuuden ajatus syntyy seksuaalisuuden diskurssissa, niin käännöksessä puhutaan jälleen ”sukupuolesta”, ja ensimmäisen osan loppuluvussa Foucault’sta tulee paljon radikaalimpi sukupuolipoliitikko kuin hän onkaan:

”Seksuaalisuus on hyvin todellinen historiallinen hahmo, ja se juuri on synnyttänyt sukupuolen käsitteen omalle toiminnalleen välttämättömänä spekulatiivisena ainesosana” ja ”luomalla ’sukupuolen’, tuon kuvitteellisen elementin [...]” (s. 112).

On melko radikaalia tulkita Foucault’n väittävän, että seksuaalisuusdiskurssi olisi synnyttänyt sukupuolen kä-

sitteen; sen sijaan on helppo ymmärtää Foucault’n väittävän, että seksuaalisuuden diskurssi on muodostanut sukupuolisuuden käsitteen, jota sitten pidetään sinä alkupeiräisenä ja luonnollisena vieti-pohjana, johon kaikki puhe seksuaalisuudesta viittaa.

Viimeinen kappale (s. 104-114) menettää paljon ajatusta sukupuolen, sukupuolisuuden ja seksin vaihdellessa *sexen* paikalla. Teksti kannattaa lukea vaihtaen kaikkien sukupuoli-sanojen paikalle sukupuolisuus tai seksi ja vaihteen osan sukupuolisuus-sanoista myös seksiksi, ja verrata näin saatua merkitystä käännökseen.

SUOMENTAJAN AJATUS

Mitä voisi arvella suomentajan ratkaisun taustasta? Kaisa Sivenius kirjoittaa alkusanoinaan *sexen* suomennoksesta: ”Suomennokseksi on valittu juuri ’sukupuoli’ muiden vaihtoehtojen, esimerkiksi ’seksin’, sijasta, koska se ’puolinnaisuudessaan’ kertoo, että on olemassa biologinen jako nais- ja miessukupuoleen.”

Mutta eikö kaikki viittaa siihen, että Foucault nimenomaan ei halua korostaa seksin yhteydessä biologista jakoa nais- ja miessukupuoleen? Foucault’lle seksi ei tapahdu ”luonnollisesti” naisen ja miehen välillä, seksiin kuuluu olennaisesti paljon muita ”sukupuolieroja” eli seksuaalisia jännitteiden luojia kuin jako naiseen ja mieheen.

Suomentajan ajatus on kuitenkin monimutkaisempi, hän nimittäin jatkaa edellisestä:

”Sukupuoli on kuitenkin tätä kattavampi ja syvempi asia: Foucault’n merkityksessä sukupuoli on juuri se, mikä on puolikkaille yhteistä, ja juuri se, josta länsimai-

nen ihminen on hakenut totuutta. Sukupuolen torjuminen ja tukahduttaminen, repressio, ei tarkoita yksiviivaisesti sitä, että jotakin tiettyä sukupuolta on sorrettu, vaan repressio ja vaatimus totuuden paljastamisesta kohdistuvat juuri siihen, mikä sukupuolille on yhteistä, itse sukupuoleen.”

Ajatus on siis: 1) on kaksi biologista sukupuolta, 2) niille on yhteistä, että ne ovat sukupuolia, eli niille on yhteistä sukupuolisuus, ja 3) repressioon kohde on sukupuolisuus eli ”itse sukupuoli”.

Repressoitu ”sukupuoli” tulee näin itse asiassa merkitykseltään hyvin lähelle seksuaalisuutta, sukupuolisuutta.

Sinänsä tässä on kyse selvästä ajatuksesta, mutta olisin valmis jälleen väittämään, ettei se vastaa Foucault’n käsitystä. Foucault nimittäin todellakaan ei sido seksuaalisuutta sukupuoleen, niin kuin käännösteksti nyt muutamilla merkityssiirtymällä tekee. Kun sukupuolesta johdetaan sukupuolisuus ja se samastetaan seksuaalisuuden kanssa, niin tällä saadaan aikaan seksuaalisuuden palautuminen ajatukseen ”on olemassa kaksi biologista sukupuolta” ja samanaikainen seksin assosiointi heteroseksuaaliseen seksiin, joko tuottaa jälkeläisiä. Seksuaalisuus heteroseksuaalistetaan ajatuksellisesti näin ehkä tehokkammin kuin viktoraanit sen kansanaan repressiohypoteesin esittäjien mukaan tekivät. Vastaavan jatkumon muodostamista ei tietenkään tapahdu Foucault’n tekstissä. Foucault’ta on mahdollista lukea johdonmukaisesti niin, että seksistä puhuttaessa ajattelee esimerkiksi sadomasokistista leikkiä kahden homomiehen välillä tai

masturboivaa lasta. Mikään ei pane ajattelemaan sitä, että “on kaksi biologista sukupuolta”.

Pohjoismaisten käännösten tulkintalinja on nyt siis hedelmättömän seksin häivyttäminen teoksen keskiöstä ja seksuaalisuuden heteroseksuaalistaminen. Ruotsinnoksessa tätä pohjoismaista heteroseksuaalistamista on vielä vahvistettu painamalla kirjan kanteen kuva Aatamista ja Eevasta paratiisissa(!).

Tämän erikoisen käännöslinjan, jossa kaikki seksi palautetaan kielellisellä tasolla nainen/mies-eroon, saattaa motivoida politiikka, jossa sukupuoli-eroa pidetään paljon olennaisempänä kuin mitä Foucault teki. Näin voidaan esimerkiksi ajatella edistettävän feminististä politiikkaa. Kokonaan Foucault’n tässä kirjassa esittämien kysymyksenasettelujen ulkopuolelle menee nimittäin kysymys siitä, onko seksuaalinen halu sittenkin, jossakin syvemmässä mielessä, aina sukupuolitettu. Voi hyvin olla että Irigaray on oikeassa väittäessään, että ero mieheen ja naiseen toimii ontologisesti kulttuurissa yleensä. Voi hyvin olla niin, että on oikein palauttaa seksuaalisuus aina mies/nainen-eroon – silloinkin kun seksi (sukupuolisuus) tapahtuu samaa sukupuolta olevien välillä. Tällaisilla väitteillä on varmasti puoltajansa, vaikka toisaalta voisi väittää, että kaikki seksi palautuu valtasuhteisiin, epäsymmetriaan, tabuun tai johonkin muuhun, mikä kiihottaa seksuaalisuutta tai toimii seksuaalisuuden materiaalina ja mistä sukupuoli-ero on vain yksi versio. Ja jotkut eivät haluaisi esittää mitään universalisoivia väitteitä.

Mutta vaikka joku voisikin

väittää, että seksi palautuu aina sukupuoli-eroon, joka on nimenomaan miehen ja naisen välinen sukupuoli-ero, niin juuri tätä en sanoisi Foucault’n väittävän. Seksi on hänelle nautintoa: nautinto on seksuaalista mutta epäsuopuolista. Foucault ei lainkaan pyri ontologisoimaan sukupuoli-eroa, päinvastoin, jos hän ontologisoi jotakin, se on kaikkien erojen tuolla puolella oleva nautinto. Tämä on mielestäni kylläkin vähintään yhtä epäilyttävää kuin sukupuoli-eron ontologisointi. Tämä sukupuoli-eroon tai mihinkään muuhun sitomaton puhdas nautinto on juuri se piirre Foucault’ssa, jonka esimerkiksi Judith Butler problematisoi, mutta jota taas esimerkiksi David Halperin ylistää “queerinä”. Silti voidaan mielestäni ajatella, että Foucault’n suurin anti feminismille on juuri päinvastainen sukupuoli-eron ontologisoinnin projektille: se on se, että hän ei ontologisoivaa sukupuoli-eroa.¹

Tuija Pulkkinen

v i i t e

1. Kirjoittajan Foucault’ta käsitteleviä tekstejä: “Michel Foucault – homojen ja hullujen pyhimys”. *Elämänpolitiikka*toim. J.P. Roos ja Tommi Hoikkala. Gaudeamus, Helsinki 1998, s. 252-264; “Identiteetti ja ei-identiteetti – Michel Foucault’n ja Judith Butlerin politiikka”, esitelmä Suomen Filosofisessa yhdistyksessä lokakuussa 1997, ilmestyy vuosikirjassa *Ajatus* (56) 1999; ja *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus, Helsinki, 1998, erit. s. 87-117.